

Zuzana Lisoňová

Spišské múzeum v Levoči

Fotografie v zbierkovom fonde SNM – Spišského múzea v Levoči

Prirodzené a historické centrum Spiša – mesto Levoča – so svojimi kultúrnymi pamiatkami sa aj pre tvorcov nového média – fotografie – stalo už od konca 19. storočia vd'ácným objektom a zdrojom inšpirácie. Na druhej strane aj samotní Levočania využívali fotografiu pre vlastnú prezentáciu a zvečnenie jedinečných momentov osobného života. Význam fotografie už v polovici 19. storočia objavil aj známy levočský maliar – portrétista Jozef Czauczik, ktorý využil možnosti dagerotypie a jeho posledné diela vznikali pravdepodobne podľa fotografickej predlohy.

Začiatkom 20. storočia sa fotografia stala predmetom zberateľského záujmu tu-najšieho Spišského dejepisného spolku a jeho múzea, ktoré sa neskôr osamostatnilo ako Spišské múzeum v Levoči. Vznik múzea je úzko spojený so Spišským dejepisným spolkom, založeným v roku 1883. Prvú výstavnú miestnosť získalo na radnici v roku 1886. V roku 1937 sa múzeum osamostatnilo a v roku 1938 slávnostne sprístupnilo pre verejnosť svoju prvú vlastnú budovu.

Po vojne získalo múzeum budovu radnice, kde dodnes predstavuje históriu mesta. Nové objekty a expozície neskôr múzeum získalo v rekonštruovaných meštianskych domoch, z nich jeden patril známemu gotickému sochárovi Majstrovi Pavlovi z Levoče. Posledným významným objektom, ktorý začalo naše múzeum spravovať, je národná kultúrna pamiatka Spišský hrad, ktorý bol v roku 1993 zaradený do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. Od roku 2002 sa Spišské múzeum stalo súčasťou Slovenského národného múzea.

Spišské múzeum patrí medzi inštitúcie, ktoré majú nemalý podiel na zachovaní a propagácii historického bohatstva Spiša. Už od vzniku sa Spišské múzeum v Levoči formovalo ako spoločensko-vedné, neobsahovalo prírodovednú zložku. Zbierkový fond múzea má dnes 12 tisíc zbierok, týkajúcich sa histórie, archeológie, umeleckej histórie, etnografie, v časovom rozpätí od praveku po súčasnosť. Zbierkový fond histórie je rôznorodý a do neho je včlenený aj fond fotografií, negatívov a pohľadníc, a ich celkový počet je 1320 kusov.

Fond fotografií SNM-Spišského múzea v Levoči je usporiadaný dvoma spôsobmi: podľa evidencie, to znamená podľa evidenčných prírastkových čísiel a podľa jednotlivých fotoateliérov, zastúpených v zbierkovom fonde múzea. Medzi najstaršie patrí fond fotografií z ateliéru **Alberta Föltényiho**. Po ňom v roku 1868–1870 začal pôsobiť v Levoči ateliér **Vojtecha (Bélu) Föltényiho**, ktorý

skôr než začal pôsobiť v rodnom meste, mal od roku 1866 otvorený prechodný fotosalón v Kežmarku. Venoval sa hlavne kabinetným portrétom a táto jeho tvorba je v múzeu zastúpená dvoma fotografiami. Zdá sa, že sa pokúšal fotiť aj v exteriéri, čoho dôkazom je fotografia, znázorňujúca náhrobok rodiny Marschalkovej z evanjelického cintorína v Levoči.

Ďalší obsiahly fond patrí **Ludmile Czéhuľovej** (1887–1898).

Bola jednou z prvých žien, ktorá sa venovala fotografií. Jej ateliér sídlil na Menhardskej ulici č. 2. Zo zachovalých fotografií v muzeálnych zbierkach sa dá usúdiť, že podstatná časť tvorby bola venovaná ateliérovej fotografii. Škála osobností mesta a okolia, ktorú fotografovala, je rozsiahla a pestrá. Jej fotografie sú dnes zaujímavým dokladom odevov. Fotografovala napríklad fašiangové kostýmy. Okrem toho ako jedna z prvých umeleckých fotografov venovala pozornosť exteriérovým záberom zo Spiša. Okrem Levoče pôsobil jej ateliér aj v Kežmarku, kde fotoateliér založil a viedol František (Ferenc) Czéhula.

Ďalšou významnou osobnosťou, ktorého práce obohatili zbierkový fond levočského múzea, je **Karol Divald** (1882–1890). Táto priekopnícka osobnosť fotografie mala svoje sídlo v Prešove, avšak z firemných dokladov vyplýva, že mal svoje pobočky aj na Spiši; okrem Kežmarku, Gelnice a Levoče aj v Spišskej Novej Vsi. Pôsobenie pobočky v Levoči pravdepodobne zaniklo po jeho smrti, keď aj ateliér v Spišskej Novej Vsi odkúpil jeho žiak Gustáv Matz. Okrem portrétov bol napríklad jedným z prvých, ktorí sa programovo venovali fotografovaniu Tatier. Patrí medzi zakladajúce osobnosti Uhorského karpatského spolku, založeného v roku 1873 v Smokovci. Reprodukoval medziiným aj umelecké diela predovšetkým anglických maliarov.

Fotoateliér **Gustáva Matza** (1890–1910) patrí medzi najznámejšie fotoateliéry na Spiši a na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia. Gustáv Matz v roku 1890 odkúpil fotoateliér Karola Divalda v Spišskej Novej Vsi, v ktorom zriadil nielen dobre vystrojené fotografické pracovisko s vybavením na ušľachtilé tlače, ale aj maliarsku dielňu. Ako spoločníka mal maliara, ktorý solárnym zväčšovacím prístrojom premietal snímky na papier alebo na plátno a vyhotovoval akvarely alebo olejové podobizne. Pôsobnosť ateliéru neskôr rozšíril na pobočky v Levoči a Poprade. Po jeho smrti jeho vdova postavila v roku 1906 v Spišskej Novej Vsi účelovú budovu, ktorej dve poschodia slúžili ako ateliér a pracovne. Naďalej viedla aj pobočky ateliéru. Gustáv Matz okrem bežnej ateliérovej práce je známy aj tým, že fotograficky zachytával mnoho súdobých udalostí, fotografoval už dnes neexistujúce budovy, továrne, vidiecke žánrové scény, prírodu a pod. V duchu módnych trendov mnohé ateliérové portréty koloroval. V zbierkach múzea je zastúpený iba kabinetnými portrétmi.

Adolf Žakowski (1896–1900). Jeho ateliér pôsobil na Košickej ulici č. 15 v Levoči. Zo zachovalých fotografií v našich zbierkach sa dá usúdiť, že v jeho práci dominovala ateliérová tvorba predovšetkým kabinetných portrétov, ale bol jedným z prvých, ktorí sa venovali dokumentácii mesta. Z archívnych dokladov je známe, že ho podozrievali zo špionáže.

Ďalším bohato zastúpeným fondom v muzeálnych zbierkach i je Ateliér Helios, tento v Levoči pôsobil na prelome 19. a 20. storočia. O pôsobení tohto ateliéru v Levoči nie sú zatiaľ známe bližšie údaje. Zo zachovalých fotografií sa dá usúdiť, že aj v tomto ateliéri prevláda tvorba ateliérových kabinetných fotografií. Ateliér v roku 1902 prevzal **Samuel Rosenbach** z Budapešti. Ateliér sídlil na Novej ulici č.2 v Levoči. Ďalšou pre nás doposiaľ neprebádanou osobnosťou je **Karol Alkier**, ktorého fotografie sú zastúpené v zbierkovom fonde. Zachované fotografie svedčia o tom, že okrem inej práce sa venoval aj fotografovaniu priemyselných stavieb, z nich v našom fonde sú napr. fotografie levočskej pily a likérky.

Ďalším fotografom činným v Levoči bol **Bartolomej Kemény** (1921–1928). Jeho fotoateliér sídlil na vtedy Hlavnom námestí č. 42, dnes dom č. 40, známy ako Hainov dom. Bol to už pomerne dobre zavedený fotoateliér, v ktorom sa vyučili viacerí tovariši. Tu sa vyučil okrem iných aj známy levočský fotograf Jozef Murín, ktorého pseudonym bol Capi a Margita Mrázová, ktorej tvorba nie je zatiaľ bližšie známa. Fotografický materiál si objednával z Prahy. Okrem portrétov fotografoval významné budovy mesta a veduty Levoče.

Medzi najviac zastúpené fotografie v zbierkach levočského múzea patria fotografie **Eugena Kopasza** (1921–1932). Jeho ateliér sídlil na Novej ulici č. 2. Pokračoval v tradícii ateliéru Helios a Rosenbach. V roku 1918 absolvoval dvojročný fotografický kurz v Budapešti. Od roku 1921 si zriadil fotoateliér v Levoči a počas dvanásťročnej činnosti sa vypracoval na najznámejšieho fotografa v meste. Fotografoval osobnosti, veduty mesta, dôležité historické udalosti, prírodu a okolie mesta. Zachoval sa napríklad fotoalbum dôstojníkov a vojakov 37. československého pešieho pluku umiestneného v levočských kasárňach. Okrem ateliérových portrétov vojakov zaujímavo zachytil priamo v kasárňach vojenský život. V roku 1932 podľahol silnej konkurencii, a preto ateliér zrušil a začal pracovať v nemeckej firme Via Nova, stavajúcej cestu E 18. V roku 1944 ho zatklo nemecké gestapo a deportovalo ho do koncentračného tábora Sachsenberg, kde pravdepodobne zahynul. Jeho osobný fond je zachovaný z veľkej časti v levočskom Štátnom archíve a je ešte málo známy, avšak jeho tvorba a pohnuté osudy si zaslužia podrobnejšie zhodnotenie.

V zbierkovom fonde Spišského múzea zvlášť postavenie majú fotografie z dielne **Jozefa Murína** (nazývaného **Capi**) 1939–1951. Ako som spomínala, vyučil sa u Bartolomeja Keményiho v Levoči a krátky čas pracoval u Eugena Kopasza. Po zániku Kopaszovho ateliéru sa v roku 1939 osamostatnil. Založil si vlastný ateliér, ktorý viedol spolu s bratmi Štefanom a Imrichom. Sídlo ich ateliéru bolo na námestí č. 55 na poschodí (bývalá predajňa Slovákia). Keďže jeho bratia sa venovali ateliérovej fotografii, Jozef si mohol svoje nadobudnuté skúsenosti rozvíjať v teréne, kde zachytával miznúcu krásu Levoče a okolia. V zbierkach nášho múzea sa nachádzajú viaceré fotografie, ktoré dokumentujú historické budovy nielen z Levoče ale napríklad bohatý fond je venovaný aj Spišskej Kapitule. Činnosť ateliéru musel ukončiť po znárodnení v roku 1951. Aby mohol pokračovať vo svojej práci, zamestnal sa v Komunálnych službách Levoča na námestí č. 14.

Bratia sa ods ahovali – Imrich do Ružomberka a Štefan do Košíc, kde naďalej v štátnych podnikoch pôsobili ako fotografi. Murínov ateliér ukončil kontinuitu tradície levočských fotoateliérov.

Činnosť fotografa **Ján Janščák** (1969–1979) a jeho fotoateliéru možno nazvať epilógom vyše storočnej tradície levočských fotoateliérov. Jansčák sa pôvodne vyučil stolárskemu remeslu a po vojne do roku 1949 viedol otcovu stolársku dielňu. Popri tom sa najprv ako amatér venoval fotografii, ktorá bola jeho celoživotnou láskou. V roku 1952 sa vyučil za fotografa a fotografii sa začal profesionálne venovať – začal pracovať v komunálnych službách. Po odchode do dôchodku si v dome na Ružovej ulici otvoril fotoateliér, ale nalomené zdravie mu už nedovolilo vo väčšej miere ateliérovú prácu rozvíjať. Navyše fotografia, umelecká i komerčná sa vyvíjala iným smerom. Popri fotografickom portréte sa venoval krajinárskej fotografii a žánrovým scénam z vidieckeho prostredia. Fotografoval mestskú i ľudovú architektúru. S objektívom zachytával aj dôležité udalosti v Levoči, ako napríklad požiar domov č. 20-25 na námestí. Robil ateliérové portréty, ale na objednávku fotografoval významné životné jubileá – svadby, stužkové slávnosti a pod. Jednou z hlavných tém bola jeho rodina. Ako jeden z prvých robil farebné fotografie a udalosti začal zaznamenávať na filmový pás.

Okrem profesionálnych fotografov a fotoateliérov sa najmä v období medzi dvoma svetovými vojnami s rôznym úspechom venovali fotografovaniu viaceré významné osobnosti tunajšieho spoločenského a kultúrneho života, napr. Vladimír Jindra, Tibor Dlugolinský, Čenik Chládek, Ján Huleš a ďalší. Na druhej strane Levoča a jej okolie boli dobrou inšpiráciou pre tvorbu významných profesionálnych fotografov – Karola Plicku, jeho žiaka prof. pražskej AMU Jána Šmoka a jeho absolventa Petra Župníka.

V zbierkach nášho múzea sú okrem domácich autorov a ich fotoateliérov zastúpené rôzne fotoateliéry z iných miest, najviac však z Budapešti a Viedne.

Záverom mi dovoľte pár poznatkov. Napriek tomu, že záujem o podrobné a profesionálne spracovanie histórie a vývoja regionálnej fotografie a fotoateliérov je naozaj veľký, zostáva výskum tejto témy v Levoči a okolí stále v začiatkoch. Objektívnemu spracovaniu bráni hlavne to, že fondy sú rozptýlené vo viacerých inštitúciách (okrem múzea v štátnom archíve, štátnom okresnom archíve a pod.), u súkromných zberateľov a aj u potomkov starých rodín. Ďalším dôvodom je aj fakt, že novoveké kultúrne dejiny mesta sú málo spracované. Väčšia pozornosť im bola zatiaľ venovaná len v druhom dieli Dejín Levoče z pera doc. Ivana Chalupeckého, ktoré vyšli v roku 1975, alebo okrajovo v doktorandskej práci dr. Petra Zmátla, ktorá je venovaná kultúrnemu životu na Spiši v medzivojnovom období. Ťažko prístupné sú neraz aj archívne pramene, ktoré sú čiastočne spracované a teda prístupné bádateľovi v obmedzenej miere. Na druhej strane je potešujúce, že výskum aj vďaka takej spolupráci, ktorej výsledkom je dnešné stretnutie, naďalej pokračuje.